

ISBN 978-86-82873-21-1

ЗБОРНИК ИНСТИТУТА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

I

ПОСВЕЋЕНО ДР ДРАГУ ЋУПИЋУ
ПОВОДОМ 75-ГОДИШЊИЦЕ ЖИВОТА

Уређивачки одбор:

др Гордана Јовановић, редовни професор, др Александар Лома,
дописни члан САНУ, др Предраг Пипер, дописни члан САНУ,
др Слободан Реметић, редовни члан АНУРС, др Стана Ристић,
научни саветник, др Срето Танасић, научни саветник

Главни уредник:
Срето Танасић

БЕОГРАД
2008

ЈОВАНКА РАДИЋ, Београд

ПАРОНИМ – ОД ЛОГИЧКОГ ДО ЛИНГВИСТИЧКОГ ТЕРМИНА

Термин *пароним* своје исходиште има у Аристотеловим логичким списима, односно у *Кашејоријама*, уводном спису *Орјанона*. У базичном делу текста *пароним* је примењиван као логички појам, опозитан појму *појам* (V–VIII гл.), док је та опозитност у самој дефиницији *паронима* (I гл.) занемарена. Током наредних епоха, у различитим интерпретацијама Аристотелове категоризације појмова, термин се измешта из своје првобитне примене и почиње се дефинисати (и примењивати) као лингвистички термин, обично недовољно одређеног значења. Висок степен неодређености овога термина присутан је и у савременој лингвистици, тј. лексикологији, али, упркос томе, пароним данас постаје и прилично модеран термин. Након летимичног увида у различите савремене покушаје дефинисања тог термина, скренућемо пажњу на значење које термину *пароним* придаје поменути класични извор.

Кључне речи: пароним, појам, „семантички примитив“, „граматика речи“, Аристотел.

I. У лингвистици XX века термин *пароним* је, као и у претходним периодима, имао врло неодређено значење, а затим је скоро потпуно потиснут. Као илустрацију тога стања навешћемо неколика примера.

1. Лингвистички лексикони из 70-их година XX века термин *пароним* доносе са значењима која припадају другим, уобичајенијим и одређенијим терминима.

1.1. У Енциклопедијском лексикону *Српскохрватски језик* бележи се термине *пароним* и *парономазија*.

Парониму се приписују два опречна значења: (1) „реч изведена од истог корена као и још нека друга реч: *илести* – *илой*, *вршећи* – *вршено* – *врай*“, – што су значења која покривају термини „творба речи“ и „деривација“; (2) „речи које се облички подударују, али се разликују по значењу, често и изговору, акценту: *груја* ’генитив од друг’, *груја* ’дру-

гарица” (СХЈ: *paronim*) – што су значења која покрива термин „хомоним“, односно „хомоформ“.

Термин *парономазија*, такође са два опречна значења, дефинише се као „говорна фигура“, или као „поређење на семантичком плану“ (Исто: *paronomazija*).

1.2. *Енциклопедијски рјечник лингвистичких назива* Р. Симеона доноси термине *пароним* и *паронимија*, чије дефиниције такође указују на неразграниченост термина од извођења речи и хомонимије.

Пароним се дефинише као „ријеч слична својим вањским обликом другој ријечи; ријеч изведена од исте примарне ријечи као и нека друга дана ријеч. Пароними су слични по облику али се разликују по значењу“ (Симеон: *paronim*).

Паронимија се објашњава као „извод из друге ријечи“, „изведеница“, „стилско средство (фигура); састоји се у повезивању ријечи изведених из истих коријена“ (Исто: *paronimija*).

2. Имајући ово у виду, разумљиво је што термина *пароним* нема у референтном *Енциклопедијском речнику модерне лингвистике* (Кристал 1988).

3. Савремена лексикологија покушава изнова оживети овај термин, редефинисати га и придати му стабилнији смисао. Да се у томе није далеко одмакло, говори, на пример, то што аутор недавно објављене *Лексиколоије српској језика* (Драгићевић 2007) не даје „дефиницију“ паронимије (исп. „Дефиниција хомонимије“, 320), већ „Покушај дефинисања паронима“ (309). Она запажа да је и најуопштенија дефиниција паронима („лексема које имају сличну форму и слично значење (нпр. *новинар* – *новинарски*, *љубићел* – *љубимац*)“), која почива на терминима „слична форма“ и „слично значење“, недовољно јасна јер „није [...] сасвим јасно шта се подразумева под сличном формом паронима, а још мање је једноставно утврдити шта је слично значење“ (Исто).

Из прегледа литературе датог у овом приручнику показује се да је интересовање за паронимију нарочито оживело пред крај прошлог века, и то углавном у руској лингвистици (в. Исто: 313–314), где је сачињено и више једнојезичних речника паронима.¹ Иако се наш аутор опредељује за дефиницију О. В. Вишњакове, према којој су пароними „истокорене лексема које припадају истој врсти речи, имају слично значење, имају исту појмовно-логичку саодносност и које нису узајамно заменљиве у истом контексту“ (Исто: 313), – она у закључку износи две сасвим утемељене дилеме: (1) зашто се паронимија посматра као однос између две лексема; и (2) како је могуће да су пароними „увек једнозначни“, а да је

¹ О појачаном интересовању за паронимију сведочи и то што је на Филолошком факултету у Београду недавно одобрена тема за израду докторске дисертације која се тиче паронимије.

„апсолутно искључена заменљивост једног паронима другим“ (Исто: 320). Аутор, отуда, своја разматрања често сумира запажањима која одговарају формулацији „Многа питања, међутим, остају без одговора“ (Исто: 313).

II. Чини се да би до разумевања ових појава, али и до прецизнијег одређења термина *пароним*, било могуће доћи увидом у дефиницију тог термина у класичном грчком извору, с једне, и увидом у његову примену у истом извору, са друге стране.

1. Наиме, појам *пароним* чини важан сегмент појмовног апарата у Аристотеловим *Категоријама*.² Прва глава тог списка посвећена је дефинисању појмова *хомоним*, *синоним* и *пароним*, што само собом говори да су ти лингвистички термини по пореклу логички појмови.³ Преносимо дефиницију паронима у два српска превода Категорија:

1.1. Према једном преводу (Аристотел 1954: 15) одељак о парониму (гр. *παρόνομος* < *παρά* 'уз, поред' + *ονομα* 'име') гласи: „Паронимима се називају све оне ствари које носе назив према неком другом имену, разликујући се од њега граматичким обликом, као, на пример, *ирамајичар* – од *ирамајика* и *храбар* – од *храбрости*“.

1.2. Други превод (Аристотел 1970: 5) доноси нешто другачију дефиницију: „пароними' се зову ствари које се разликују од неке друге ствари у падежу, и по њеном имену се називају. Тако се граматичар назива по граматички, а храбар човек по храбрости“.

1.3. Овај термин (као и термине *хомоним* и *синоним*) прати преводичева напомена, тумачење према коме се пароними „налазе на средини између хомонима и синонима и учествују и у једнима и у другима“ (Исто: 46).

2. Уочљиве су суштинске разлике између наведених дефиниција овог термина из I поглавља, и смисла са којим се исти тај термин примењује у основном делу текста Категорија (главе V–VIII), пре свега у анализи *квантитетива*, *релатива* и *квалитетива*. Тамо *пароним* стоји у

² Супротно очекивањима, овога термина нема у савременим речницима филозофских појмова (в. Риз 2004, РФП 2004).

³ У Категоријама се и *синоним* и *хомоним* примењују, и објашњавају, као логички термини, са значењем битно друкчијим од оног које им приписује савремена лингвистика. Изгледа да је и њихово потоње значење профилисано у коментару уз преводе Категорија (в. Аристотел 1970: 46). Познато је да коментари донесени уз старије референтне преводе класичних списа на савремене европске језике бивају експлицитно или имплицитно укључени у нове преводе истих тих списа. Један од наших преводилаца напомиње да су оригинални Аристотелови списи, посебно они логички, сами по себи толико згуснути да свако превођење подразумева, у ствари, тумачење: „ако сам превод Органици не је истовремено и једна врста коментара, он је промашио свој циљ, јер не може бити довољно разумљив“ (Аристотел 1970: XLI).

опозицији са појмом *ѿојам*, оним што се у логици, напоредо са судом и закључком, означава као основни облик мишљења. Изгледа да је накнадна релативизација *ѿаронима* допринела да се релативизује и сам појам *ѿојам*, да се у једном периоду наметну уверења да „појам не постоји као одвојен и самосталан предмет мишљења“, да „има више фиктивно и сконструисано постојање“ (J. St. Mill, према Шеших 1983: 134).⁴ У овом је контексту важно подвући и то да је категоризацијом било обухваћено оно „што се изриче ван икакве везе“ (Аристотел 1954: 16, в. и 15), што су појмови, а не и оно што се „изриче у вези“ (Исто: 15), тј. у говору,⁵ где се пароними и потврђују. Чини се да је дистинкција *ѿојам* – *ѿароним* по суштини исто што и Сосирово разликовање језика и говора, односно „изолованог појма“ и „језичког облика“. Сосир запажа да се „у језику реализују само изоловани појмови који чекају да буду стављени у међусобни однос да би мисао добила своје значење“ (Сосир 2004: 98), док се говор састоји „у потврђивању везе између два појма који постоје као језички облици [ист. J. P.]“ (Исто). Остао је, међутим, нерешен проблем односа „изолованог појма“ (позитивни ентитет) и његовог језичког израза, односно, језичке јединице која га заступа (в. Радић 2007²: 116–118).

Дакле, појам *ѿароним* се у основном делу текста (V–VIII гл. *Кашеѿорија*) супротставља појму *ѿојам*, одваја говорне изразе својстава субјекта („парониме“) од појма. О томе шта је за аутора основног дела *Кашеѿорија* био заправо *ѿароним*, најбоље говоре примери употребе.

2.1. У оквиру категорије *квалитетива* (VIII гл.) повлачи се јасна разлика између „квалитета“ (појмова) и „квалитатива“ (њихових паронима): „квалитативима пак назива се оно што се тако на основу квалитета зове паронимно, или на неки сличан начин“, а „у већини, или готово у свим случајевима, говори се о квалитативима [квалитетима!] паронимно; на пример, од квалитета *белина* – квалитатив *бео*“, од *ѿраведносѿи* – *ѿраведан*, од *врлина* – *ваљан* (36). У овом се поглављу помињу и квалитативи који се „не изричу паронимно ни према каквом квалитету“, јер за те квалитете „нема имена, као што га има за знања према којима се они

⁴ Свакако су овакви ставови допринели томе да и у лингвистици превладају уверења да „дефиниције речи као 'јединице значења' или 'ознаке појма' нису од користи, због неодређености самог појма 'појам' и њему сличних“ (Кристал 1985: *рец*).

⁵ Запали смо да су у *Кашеѿоријама*, у поглављима за која се или зна, или претпоставља да не припадају Аристотелу (в. Радић 2007¹), на ранг појма уздигнути бројни говорни изрази („нешто од два лакта“, „граматичко“, „у Ликеји, на тргу“, „јуче, лане“, „обувен је“, „бива сечен“ и сл., Аристотел 1954: 17). Укључивање несамосталних лексичких, а потом и граматичких речи у свет појмова допринело је да се значење појма *ѿојам*, изграђено у античкој филозофији, потпуно разгради. Према једном универзитетском учбенику логике (Шеших 1983: 162), у „релационе појмове“ спадају „појмови“ *исти*, *једнак*, *субјектан*, *на*, *од*, *испод*, *изнад*, *и*, *или*, *ако*, *онда*, као и елементи математичких релационих израза, типа +, <, =, >, ≤, и сл.

по стању називају“ (нпр. *боксер* и *рвач*, називи за лица према ономе што знају, што су у стању да раде). У том је смислу скренута пажња на парониме који се, као „квалитативи онај ко има *йрприродну сйособностй* за *йр-кача* или за *боксера* не изричу [...] паронимно ни према каквом квалитету“ (36), према којима у језику не стоји одговарајући појам квалитета.⁶ Чини се да ово запажање може указивати на разумевање да пароним обично постоји пре, и независно од појма.

2.2. Овоме су супротстављена запажања да се понекад, „иако постоји име за квалитет, његов квалитатив не изриче паронимно према њему; на пример, од квалитета *врлина*, гласи квалитатив *ваљан*“ (36), што је примена термина *йароним* сагласна са дефиницијом из I главе (исп. „оне ствари које носе назив према неком другом имену“), и може бити траг накнадних, неауторских интервенција у тексту. Чини се да су неки од интерпретатора (редактора) Аристотелове категоризације схватили да појам постоји пре паронима, а не обрнуто. Они, изгледа, нису разумевали да знатан број појмова подразумева више различитих паронима (нпр. у српском језику појам *дебљина* као парониме окупља придеве *дебео* и *йанак*, или *величина* придеве *велики* и *мали*, *висина* – *висок* и *низак*, док опозитни појмови *већина* и *мањина* стоје у паронимном односу са опозитним прилошким паровима *мнојо* 'већи број'/*више* – *већина* и *мало* 'мањи број'/*мање* – *мањина*),⁷ да сам појам почива на њиховом односу, те да његово конституисање (његово „име“) не мора (често и не може) бити и сазвучју са свим својим паронимима.

⁶ Наведена тумачења би могла указивати на типолошке промене у старогрчком језику, тј. на губљење разлика између две врсте квалитета, тј. две врсте назива лица, по својству (предиспозицији за нешто, нпр. за бокс) и по стању (*боксер*). Чини се да су те појмовне разлике могле бити познате аутору категоризације, али не и онима који су након неколика века редиговали његове текстове. „Својство“ и „стање“ (родови квалитета, гл. VIII) и у уводном делу тога поглавља остали су недовољно разграничени (исп. „Својства су и стања, док стања не морају нужно бити и својства. Јер, они који имају својства јесу и диспонувани на одређени начин према њима, док они који су диспонувани, не морају увек имати и својство“, Аристотел 1954: 33). Разлика између „стања“ и „својства“ би могла одговарати разлици између агенса као „поседника остварене радње или радње која се остварује“ (nomina agentis са суфиксом –*тор*, попут *йстор* 'зналац, стручњак, вешт у нечему, судија'), и агенса који је предиспониран за неку радњу, „судбином, способношћу или неопходношћу, без обзира на то да ли се ова радња остварује или не“ (nomina agentis са суфиксом –*тр*, чије трагове чува потврђено *γνωστηρ* 'познавалац, јамац, сведок') (према Грковић-Мејџор 2006: 88). Овим се примерима (напореда са глаголима *οἶδα* – *γυώσκω*, којима одговара прасл. **veděti* – **znati*), који су већ у класичном грчком примењивани и синонимно (нпр. у значењу 'сведок'), илуструју промене везане за прелазак од активног на инактивни језички тип (Исто: 85–96).

Изгледа да управо такве разлике показује савремени мађарски језик, у коме називима типа *tudos* ('онај који је способан да прима знање') и *tudomános* (*зналац* 'онај који је примио знање, који зна') одговарају посебни „пароними“ у глаголском систему.

⁷ О семантичко-синтаксичким карактеристикама придева *висок* и *велики* в. Ивић 2006. У контексту наше теме посебно је занимљиво разликовање „апсолутног читања“

2.3. У *Катјеооријама* се експлицитно указује и на паронимни однос глагола са појмовима „положаја“ и „стања“. У оквиру категорије релатива (гл. VII) објашњава се однос између *лежање* и *лежати*: појашњава се да је *лежање* „положај“, дакле, појам из рода релатива, док „радње *лежати* или *стајати* или *седећи* саме нису положаји [нису појмови], већ се положајима називају паронимно“ (28), и сл.

2.4. Примена тремина *пароним* показује да то нису „ствари које носе назив према неком другом имену“ (I гл.), да пароними не морају бити истокорени са појмовном речју, и да нису појмови. Јасно је и да један појам може имати, и обично има више паронима, као и да примери *граматичар* и *граматика* (или *храбар човек* и *храброст*), наведени у I гл. *Катјеоорија* као илустрација паронима, нису у паронимном односу, већ су засебни појмови. Од примера датих у оквиру дефиниције паронима ваљан је, чини се, само пример „храбар – од *храбрости*“. То говори и да би се паронимима појмова (именица) *граматика* и *граматичар* у српском језику могли сматрати придеви *граматички* (: *граматика*), односно *граматичарски*, *граматичарев* (: *граматичар*).

Дакле, пароними су зависне, или зависно употребљене јединице којима се у говору исказују својства ствари (нпр. *добар*, *сам*, *илаче*). Та својства могу бити одвојена (апстрахована) од субјеката и опојмљена, као *доброћа*, *самоћа*, *илач/илакање*, или пак издвојена и враћена свом имаоцу као квалитативни назив (*добричина*, *самац*, *илачљивко*), као појам, изолована мисаона јединица. Односно, кад је дата језичка јединица израз својства ситуационо одређеног субјекта, када, како би казао Аристотел, изражава оно што је садржано у неком субјекту као у свом „телу“, она није појам, већ пароним појма: *Тај је добар*, *Хлеб је свеж*, *Деце илаче*. То би се најјасније дало илустровати примером именице-појма *љубав*, према коме паронимно стоји глагол *волећи* (*волим неког ’осећам љубав* према неком⁸).

2.5. Све указује на то да разлика између појма и паронима почива на разлици између оног што свој пуни смисао (опште значење) има и онда кад се изрекне „ван икакве везе“ (*човек*, *врабац*, *бело*, *добро*, *белина*, *пјевање*, *пјевач*, *рука*, *мишљење*, *чишање* и сл.), и оног што се увек „изриче у вези“, што свој смисао увек добија у контексту (*човечан* – поступак, *бео* – капут / снег / камен, *бела* – коса / раса / кафа, *белећи* – платно,⁸ *бели*

(исп. „што се изриче ван икакве везе“, в. т. 2) оваквих израза с једне, и њиховог „синтаксичког читања“ (исп. што се „изриче у вези“, в. т. 2) са друге стране (в. Исто: 79–80), што асоцира на разлику између *појма* и *паронима*. Чини се да том „апсолутном читању“ придева *велики* и *висок* у српском језику одговарају именице (појмови) *величина* и *висина*, јер су управо оне примарно везане за „именовање физичког својства“ (Исто: 80, в. фус. 9 и 10).

⁸ О значењима и развоју значења придева *бео* у српском језику в. Ивић 2000: 29–62.

– човек, *гобар* – човек / пут / аутомобил, *йева* дете / птица / славуј, *руч-ни* – пртљак / девер / сат, *мислим* (ја), *йомисли* (ти), (ја) *чишам* – писмо / књигу / са длана, и сл.), – тј. између независних и зависних лексичких речи и облика.

Реч је о разлици између именица или именичке, појмовне употребе речи с једне, и придева (прилога) и глагола, односно придевске, прилошке и глаголске употребе речи с друге стране. Неразликовање *йојма* и *йаронима*, односно „имена“ (придевска употреба речи) и „појма“ (именичка употреба исте речи) могло је, поред осталог, допринети и појави неадекватних тумачења самих Аристотелових категорија, према којима је *суйсшанција* „најважнија јер је носилац – субјекат својства, док су осталих девет предикати или ознаке супстанције и називају се акциденцијама“ (Савић et al. 2003: 80, в. Радић 2007¹: 719). Супротно овом, у V глави Категорија (глава посвећена *суйсшанцији*) недвосмислено се појашњава да само „*бело*, које се налази у неком телу као свом субјекту, ставља се као предикат уз субјекат (јер се тврди да је тело бело), док се појам *белоја* никад не може ставити уз тело као свој предикат“ (Аристотел 1954: 18). Дакле, предикат може бити само „име“, тј. придев (*бео*, *-ла*, *-ло*), док истоимени појам из категорије квалитета (*бело* 'белост') никада не може бити предикат. То исто вреди за сваки однос *йароним* – *йојам* (нпр. *лейшши*, *лейши* ... – *лейшење*): пароним *лейши* „ставља се као предикат“ уз субјекат (*Пшица лейши*), док се *лейшење* (појам из категорије релатива) „никад не може ставити уз тело као свој предикат“ (**Пшица је лейшење*), и то независно од тога да ли се тај појам именички и граматикализује (као у српском језику) или не.

III. У овом је смислу важно указати и на разлику коју у спису *О йу-мачењу* Аристотел прави између појма ('именице') и „падежа“. Облици типа „*Филона* или *Филону*“ за њега „нису именице него су падежи једне именице“ (Аристотел 1970: 54), као што ни *беше здрав* или *биће здрав* нису „глаголи“, већ „падежи глагола“ (Исто: 55). Како смо видели, тај се однос назначавачу у једном од превода дефиниције *йаронима* („ствари које се разликују од неке друге ствари у падежу, и по њеном имену се називају“), што се може протумачити као схватање да појмовима *здрав(ље)* и *йева(ње)* „називамо“ оно са чим су у нашој свести (или у нашем језичком осећању) повезани изрази *здрави смо* и *йевамо*.

Могу се учинити противуречним тврдње да су (1) глаголи (садашње време) „у себи и по себи именице“, јер „имају једно одређено значење (јер тиме што се они изговарају, усредсређује се мисао слушаоца, који је одмах задржава у миру)“, иако „још не значе да означена ствар постоји или не постоји“ (Исто: 55), а да (2) „изрази“ (глаголи) типа *йосшојашши* или *не йосшојашши* „сами по себи нису ништа“ друго до „знак онога што

се каже о другој ствари, управо онога што припада једном субјекту или се налази у њему“ (Аристотел 1970: 54).⁹ Ова привидна контрадикторност свој смисао добија у контексту објашњења односа између „релатива“ (појмова) и њихових паронима, нпр. између оног што се у српском језику именички граматикализује као *сћајање* (појам), и глагола *сћојим, сћајах, сћајао сам...* (пароними, в. 2.3).¹⁰

Јасно је, дакле, да би се оба превода дефиниције паронима из I главе Категорија могла протумачити у складу са смислом који се овом термину придаје у основном делу текста: то је оно (*оно* у говору, она „ствар“ у говору) што стоји према неком имену (појму), што се њиме опoјмљује и његовим се именом назива. Оно што је потпуно погрешно јесте преводиочево тумачење, према коме пароними не стоје у односу према појму, већ се „налазе на средини између хомонима и синонима и учествују и у једнима и у другима“.

IV. Повезаност појма и паронима врло је блиска оном што Л. Витгенштајн (1969) назива *прамајшиком речи*, или оном што је *лексичка јединица* у савременој лингвистици (в. Грковић 2006: 85). Наиме, према Аристотеловом „парониму“ стоји Витгенштајнов термин „примена“ речи, при чему он, бар на формалном и декларативном плану, не издваја *појам* (име) од осталих случајева *примене речи*: „Ми не анализирамо феномен (нпр. *мишљење*), већ појам (нпр. појам *мишљење*) и, према томе, примењивање једне речи. Тако може да изгледа да је оно чиме се ми бавимо номинализам. Номиналисти греше у томе што све речи тумаче као имена, дакле не описују у ствари њихову примену, него дају тако рећи папирнато упутство за такав опис“ (Витгенштајн 1969: т. 383). Према њему, појам се рађа на темељу, и након примене речи, и њему припадају сви они елементи на основу којих се сам појам гради („доводи до свести“), све језичке јединице које се у вези са датим појмом примењују: „онога ко [...] *појмове* [*правило, једнообразносћ, једнакосћ*] још не поседује ја ћу помоћу *примера* и *вежбања* учити да те речи употребљава.

⁹ На сличан је начин овакве односе у српском језику објашњавао А. Белић (1958: 268): „Ако узмемо какав придев (*бео, црн, трагски* и сл.) или какав глагол (*иљиваћин, ићућин, радичин* и сл.), ми их не можемо замислити без предмета чији су они саставни делови: ако хоћемо да им дамо карактер општи – или, како се обично вели апстрактни – ми их морамо поменити: *иљивање, ићуча, рад* и сл.; *белина, црнина, трагскосћ*’ и сл.“ На ову разлику упућује и запажање да придеви *велики* и *висок* превасходно функционишу „као квантификатори или интензификатори онога што именица својим лексичким значењем исказује (уп. *висока цена, велика брука* и сл.)“ (Ивић 2006: 76, в. 79–80).

¹⁰ Слично овом, Е. Сапир (1992: 29) је у лично неутралном глаголском облику („инфинитив“ типа (*to sing*) видео јединицу која нема пун, „неспутан облик правог концепта“, јер „делуја“ између контекстуално ограничене форме и концепта, због чега се осећа да око ње „лебди нестална измаглица додатних вредности“.

[...] Ту се ни једна реч не објашњава сама собом, не ствара се логички круг“ (т. 208). Витгенштајн објашњава да се и „психолошки појмови“ типа *бол*, *сећање*, *брија*, *стирах*, *вера* или *веровање*, *нада* или *надање* (стр. 223–231) граде у контексту, након дужег или краћег периода „примене“ глагола, и са њима повезаних спољашњих манифестација, укључујући и узвике (*боли ме / јао*, *болеће ње*; *бојим се*; *сећам се*; *верујем*, *веровао сам* итд.): „Ми говоримо, употребљавамо речи, а тек касније стичемо слику о њиховом животу“ (стр. 248).

Стога, једном појму не одговара (једна) реч, већ „граматика речи“ (нпр. *јао* (узвик, сваки други израз бола), *боли ме*, *болеће ме*, *бол*, *зубобоља*, и сл.). Због тога је и целина значења оваквих речи неухватљива, јер ми нисмо у стању да „целокупну примену речи [...] схватимо одједном“ (т.191), да се сетимо свих њених могућих примена. Њихова примена углавном почива на некој врсти „подразумевања“ једног утврђеног смисла, јер се „подразумевањем унапред одређују прелази“ (т. 189).

Запажа се и да границе применљивости таквих речи не могу бити повучене. Могао би се формулисати став да се слика о животу речи које нису називи материјалних предмета, већ су у неком смислу апстраховане из њих, претвара у појам, у некакву „средњу вредност“ која се не мора везати за одређен језички облик, нити се мора именички граматикализовати. Са овим је у вези и запажање да „у језику већ много шта мора да буде припремљено да би пуко давање назива имало смисла. И кад говоримо о томе да неко даје име [своме] болу [нпр. *зубобоља*], оно што је унапред припремљено јесте овде граматика речи 'бол'; она указује на положај на који ће ова нова реч бити постављена“ (т. 257).

Из свега овога би се могао извести закључак да над „граматиком речи“, као и над *паронимом*, стоји појам. Разлика је, изгледа, само у томе што је Аристотелов појам везан за одређен језички облик који се, изолован и ухватљив, уздиже над паронимом (име-појам) – док је Витгенштајнов појам некаква апстрактна, неухватљива вредност утопљена у „граматику речи“.

V. Чини се да суштину онога што је у Категоријама називано *пароним* добрим делом покрива и нови лингвистички појам *примитив* (или *прима*, в. Ивић 2006: 67), односно „семантички примитиви“ или „семантичке преме“ (В. Ј. Апресјан, А. Вјежбицка),¹¹ што још једном показује степен утемељености и важности класичних појмова. Разлика између *паронима* и *семантичког примитива* је превасходно у томе што Аристотелов пароним не иде само одоздо – навише, од паронима (или „прими-

¹¹ О појму *семантички примитив* у теорији природног семантичког метајезика в. Ристић / Радић-Дугоњић 1999: 23–27, Грковић-Мејџор 2006; Драгићевић 2007: 101–102.

тива“) ка појму (*добар, добра, добро* → добро, доброта; *знам, знао сам, знаћу* → знање; *волим* → љубав), већ и одозго – наниже, од појма ка парониму (граматика → *ѝрамаѝички*, граматичар → *ѝрамаѝичарски*, *ѝрамаѝичарев*), док се примитив, изгледа, везује само за пут одоздо – навише, од семантичког примитива („реч која не допушта даљу семантичку редукцију“) до „семантички сложеније речи“ (в. Ристић / Радић-Дугоњић 1999: 23). Поред осталог, битна разлика је и у томе што „примитиви“ нису разграничени од појмова, што се одређују (и схватају) као „појмовни примитиви“ (в. Грковић-Мејџор 2006: 93), као „базични концепти“ (в. Драгићевић 2007: 102) или „појмови који се поимају непосредно“ (в. Ристић / Радић-Дугоњић 1999: 23), – док су Аристотелови пароними недвосмислено искључени из света појмова.

* * *

Изгледа, дакле, да су преводи и коментари изворне дефиниције паронима одредили разумевање и употребу тога термина у наредним епохама. Мередавнији ће утврдити шта је пресудно допринело да појам *ѝароним* престане бити појам у правом смислу те речи, да се помеша са другим лингвистичким терминима, и да не одигра значајнију улогу у развоју лингвистике. Неспорно је једно: релативизацији овог појма допринели су неутемељени коментари уз преводе изворног текста, попут оног да се пароними „налазе на средини између хомонима и синонима“ (Аристотел 1970: 46, напом. 3). Питање је, дакле, да ли се на оваквим темељима, који се препознају у већини савремених одређења овог лингвистичког термина, може усагласити било каква дефиниција. Изгледа да би само темељно рedefинисање термина *ѝароним*, повратак његовом изворном значењу или повезивање са новим лингвистичким појмовима (нпр. „семантички примитив“), могло допринети његовом јаснијем теоријском утемељењу. То би допринело и да се лингвистичка истраживања усмере на односе између појмова и њихових паронима, а усмерење на појмове би могло дубље осмислити и знатно проширити поља лингвистичког деловања. Ако до тога не би дошло, најбоље би било да се и у лингвистици одустане од термина *ѝароним*.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Аристотел 1954: Aristotel, *Kategorije*, Kultura, Beograd (предговор и превод Мирослав Марковић).
- Аристотел 1970: Aristotel, *Organon*, Kultura, Beograd (предговор Богдан Шешкић, превод Ксенија Атанасијевић).

- Белић 1958: Александар Белић, *О језичкој природи и језичком развијану*, I књига, Нолит, Београд.
- Витгенштајн 1969: Ludvig Vitgenštajn, *Filosofska istraživanja*, Nolit, Beograd.
- Грковић-Мејдор 2006: Јасмина-Грковић Мејдор, *Знајући и семантички примитив „знајући“ у дијахроној перспективи*, Когнитивнолингвистичка проучавања српског језика, САНУ, Одељење језика и књижевности, књ.1, Београд, 85–96.
- Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Завод за уџбенике, Београд.
- Ивић 2000: Milka Ivić, *Воје и језику*, Lingvistički ogledi, tri, Biblioteka XX vek, Beograd, 7–52.
- Ивић 2006: Milka Ivić, *О pridevima visok i veliki i Uloga prideva visok i veliki onda kad ne označavaju fizičko svojstvo*, Jezik o nama, Biblioteka XX vek, Beograd, 63–89.
- Кристал 1988: Dejvid Kriстал, *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Nolit, Beograd.
- Радић 2007¹: Јованка Радић, *Аристотелово учење о појму, речи и категоријама*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику L, Нови Сад, 715–731.
- Радић 2007²: Јованка Радић, „*Кажу реч*“ – *позиционна вредност у језику*, Јужнословенски филолог LXIII, Београд, 97–120.
- Риз 2004: Viljem Riz, *Rečnik. Filozofija i religija (istočna i zapadna misao)*, Dreta, Beograd.
- Ристић / Радић-Дугоњић 1999: Stana Ristić, Milena Radić-Dugonjić, *Reč, smisao, saznanje*, Filološki fakultet, Beograd.
- РФП: *Речник филозофских појмова*, БИГЗ Publishing, Београд 2004.
- Савић et al. 2003: Миле Савић, Владимир Н. Цветковић, Ненад Цекић, *Филозофија за средњу школу*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Сапир 1992: Edvard Sapir, *Jezik, Dnevnik*, Novi Sad.
- Симеон 1969: Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Matica hrvatska, Zagreb 1969.
- Сосир 2004: Ferdinand de Sosir, *Spisi iz opšte lingvistike*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci – Novi Sad.
- СХЈ: *Srpskohrvatski jezik*, Enciklopedijski leksikon Mozaik znanja, Interpres, Beograd 1972.
- Шешић 1983: Bogdan Sešić, *Osnovi logike*, Naučna knjiga, Beograd⁶.

Иованка Радич

ПАРОНИМ – ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ И ЛОГИЧЕСКИЙ ТЕРМИН

Резюме

Термин *пароним* начал появляться в логических трактатах Аристотеля, а именно в *Категориях*, в вводной часто *Органона*. В базисной части текста *пароним* используется как логическое понятие, противопоставленное понятию *понятие*. Там *пароним* назывались зависимые или зависимо употребленные единицы, которыми в речи выражаются свойства вещей (напр. *бео*, *-ла*, *-ло...*, *белѣи...*, *храбар*, *-а*, *-о...*, *ѣрчаѣи*, *ѣрчим*, *ѣрчао сам...*, *волеѣи*, *волим*, *волиш...*), т.е. единицы, находящиеся в „паронимическом“ отношении по отношению к понятиям. Применение терминов показывает, что отношение *понятие – пароним* равно отношению между существительным или субстантивным, понятиям употреблением слов с одной (*бело*, *храбросѣи*, *ѣрчаѣе*, *љубав*), – и прилагательным (наречием) и глаголом или адъективным, адвербиальным и глагольным употреблением слов, с другой стороны. Заметно что этому отношению близко понятие Витгенштейна „грамматика слов“, а парониму в большой степени отвечает понятие „семантический примитив“ в современной лингвистике.

Замечается, што оппозиция *пароним – понятие* оставлена без внимания в определении *паронима* из I главы *Категорий*, так што это составляет основу для появления неадекватных комментариев, согласно которым паронимы „находятся в середине между омонимами и синонимами, принимая участие и в одних и в других“. Предполагается, што это как раз и является причиной того, что в течение последующих эпох, в различных интерпретациях аристотеловской категоризации понятий, термин потерял свое первобытное применение и что начали его дефинировать как лингвистический термин, обладающий недостаточно уточненным значением. С таким, неопределенным значением, термин употребляется и в современной лексикологии.